

ГОЛОВНА РУСЬКА РАДА

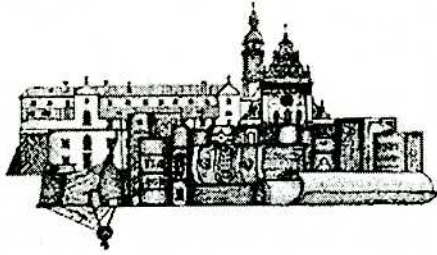
ПРОТОКОЛИ ЗАСІДАНЬ І КНИГА КОРЕСПОНДЕНЦІЇ

Інститут Історії Церкви
Українського Католицького Університету

Центральний державний історичний архів України, м. Львів

У співпраці з

Канадським Інститутом Українських Студій
Альбертського Університету
Інститутом Історичних Досліджень
Львівського Національного Університету ім. Івана Франка
Незалежним Культурологічним Часописом «І»

**ГОЛОВНА
РУСЬКА
РАДА**

1848 - 1851

**ПРОТОКОЛИ ЗАСІДАНЬ
І КНИГА КОРЕСПОНДЕНЦІЇ**

За редакцією Олега Турія
Упорядники
Уляна Кришталович та Іван Сварник

Львів 2002

Головна Руська Рада (1848-1851): протоколи засідань і книга кореспонденції / За ред. О. Турія, упорядн. У. Кришталович та І. Сварник. – Львів: Інститут Історії Церкви Українського Католицького Університету, 2002. – XXXIV + 270 с.

У збірнику опубліковано основні документи Головної Руської Ради – першої української національно-політичної організації, що була утворена в Галичині з ініціативи та під проводом греко-католицької єрархії на хвилі революційного піднесення європейської «Весни народів». У протоколах засідань та книзі кореспонденції відображено увесь спектр багатогранної діяльності цієї інституції: становлення її структур, вироблення ідеології та форм політичної боротьби, заснування першого українського часопису й інші культурно-просвітницькі ініціативи, домагання «українізації» адміністрації, шкільництва та творення перших українських військових формувань, захист селянських прав і забезпечення релігійної рівноправності. Публікація джерел супроводжується ґрунтовною передмовою, примітками, іменним та географічним покажчиками, а також словником рідковживаних та іншомовних слів. Видання призначене для істориків, політологів, культурологів, богословів, науковців та студентів, усіх тих, хто цікавиться минулим України та генезою українського національного руху.

*Тексти підготовлено до друку при сприянні Канадського Інституту
Українських Студій Альбертського Університету
(з Архівного вічного фонду ім. Стефанії Букачевської-Пастушенко)*

*Видання опубліковано завдяки фінансовій підтримці
Міжнародного Фонду «Відродження»*

ISBN 966-7034-34-8

© Олег Турій, вступна стаття, 2002

© Інститут Історії Церкви, 2002

Українська «Весна народів»

У своєму вступі до збірки нарисів про події революції 1848-1849 рр. у Галичині відомий історик міжвоєнного періоду Микола Голубець із прикрістю констатував: «Хоч ми завдячуємо 1848 рокови так багато, то він жеде іще, і мабуть довго ждатиме на перо українського історика... На охоплення 1848 року як цілоти, в його народинах і наслідках, не зважився, в нас, поки що ніхто. Безслідно, під цим оглядом, проминули 80-ті роковини моменту і можна, хиба, сподіватися, що не пізніше, як в 100-ті роковини українська історія 1848 року таки буде написана...»¹ Не можна сказати, що відтоді, як прозвучали ці слова, проблематика «Весни народів» взагалі не цікавила українських дослідників, але навіть такий «обережно-оптимістичний» прогноз їх автора ще й досі залишається нездійсненою мрією. Навіть відзначення ювілейних дат, на що він так сподівався і що традиційно «стимулює» наукові зацікавлення (а ще більше – публікації), не змогло суттєво змінити існуючого стану справ. Тому сьогодні, оцінюючи українську історіографію революції 1848-1849 рр., ми з не меншим жалем змушені були б повторити щойно зацитовані слова, хиба що тільки пересунувши дату появи сподіваного *opus magnum* ще на одне століття.

Можна, звичайно, вказати на цілий ряд «об'єктивних і суб'єктивних» обставин, що перешкождали систематичним дослідженням початків українського національного руху в Галичині². Так, коротка хронологічна віддаленість і гостре суперництво різних національно-політичних угруповань, які претендували на «історичну спадщину» 1848 року, зробили її впродовж другої половини XIX ст. предметом полемічної публіцистики. Перші спроби критичного аналізу й узагальненого представлення окремих аспектів української «Весни народів» наприкінці XIX – на початку XX ст. (Ю. Кміт, І. Кревецький, Остап Терлецький, І. Франко) були перервані вибухом Першої світової війни та змаганнями за українську державність, після поразки яких акцент наукових зацікавлень перемістився на осмислення новітньої історії визвольної боротьби (І. Брик, М. Возняк, М. Гнатюк, М. Голубець, К. Левицький, М. Лозинський, В. Щурат). Встановлення радянського тоталітарного режиму не дозволило побачити світ праці Я. Гординського про Болехівську руську раду, ґрунтовним розвідкам Омеляна Терлецького та «спрямувало» зусилля інших істориків на дослідження соціально-економічних відносин і «класової боротьби» (В. Борис, М. Герасименко, М. Кравець, О. Косачевська, Ф. Стеблій та ін.). Суттєвою перепоною для цілісного представлення хоча б історії першої

¹ М. Голубець, *Полум'яний 1848 рік. (Картини й епізоди)*, Львів 1929, с. 2.

² Детальніший огляд історіографії та бібліографічні покликання на літературу див.: О. Ю. Турій, *Греко-Католицька Церква в суспільно-політичному житті Галичини, 1848-1867*. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук, Львів 1994, с. 2-7, а також новіші публікації: О. Турій, „Українська ідея“ в Галичині в середині XIX століття // *Україна модерна*, ч. 2-3 за 1997/1998 рр., Львів 1999, с. 59-75; його ж, *Українське духовенство і національно-політична боротьба в Галичині під час революції 1848-1849 років // Ювілейний збірник на пошану Феодосія Стебля* / за ред. О. Аркуші та ін., упор. О. Середа і О. Аркуша, Львів 2001, с. 159-180 [= *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*, вип. 9]. Див також: М. Мудрий, *Українська історіографія про революцію 1848-1849 років у Галичині // Rok 1848: Wiosna Ludów w Galicji: zbiór studiów* / ред. W. Wic, Kraków 1999, с. 196-205.

національно-політичної організації галицьких українців, Головної Руської Ради (далі – ГРР), був брак відповідної джерельної бази, що не могло не позначитись навіть на працях тих дослідників, які не були сковані радянськими цензурними обмеженнями (М. Богачевська-Хом'як, М. Данилак, М. Демкович-Добрянський). Окремо варто відзначити вагомий вклад польської історіографії, яка, концентруючи свою увагу на з'ясуванні обставин польської «Весни народів», не оминала й української проблематики³. Найновіші теоретичні й методологічні засади вивчення генези українського національного руху в Галичині містять праці Я. Грицака, Я. Дашкевича, Я. Ісаєвича, А. Каппелера, І. Лисяка-Рудницького, П. Магочія, І. Химки, Р. Шпорлюка та ін.

Однак, про «охоплення 1848 року як цілості» все ще доводиться говорити в майбутньому часі. Не переламало цієї прикрої «традиції» відзначення 150-ліття революції, яке відбувалося уже в умовах української незалежності й відсутності ідеологічного контролю чи класових пріоритетів і, навпаки, здавалось би, мало створити відповідну кон'юнктуру. Але, поза кількома «святочними академіями» з нагоди ювілею, так і не спостерігалось бодай посиленого зацікавлення дослідженням тих історичних подій, які спричинилися до самих (не дуже навіть і гучних, як на пострадянські масштаби) святкувань.

Видання цієї книжки, очевидно не зможе компенсувати усього того, що *не вдалося* зробити в минулому, та, зрештою, вона на це і не претендує. Але можна сподіватися, що публікація дивом збережених і не так давно віднайдених протоколів засідань ГРР разом із книгою вхідної кореспонденції – основних джерел до історії першої національно-політичної інституції галицьких українців, мало б таки (*contra spem spero!*) поживити дослідження історії української «Весни народів», стимулювати подальші джерельні публікації та появу ґрунтовної монографії. Залишаючи це завдання на перспективу, ми все ж хочемо коротко зупинитися на основних моментах генези та діяльності ГРР, щоб подати сучасному читачеві ширший контекст подій, відображених у самих документах.

Утворення Руської Ради у Львові, яке знаменувало собою перехід українського національного руху в Галичині від культурно-просвітницької до політичної фази розвитку, відбувалося в контексті та під прямим впливом революційних потрясінь, що сколихнули майже всю Європу навесні 1848 року та виявили не лише гостру необхідність соціально-економічних перетворень, але й поставили на порядок денний справу національного визволення пригноблених народів. Особливо вагому роль національний чинник почав

³ Серед найновіших польських досліджень варто згадати монографію: M. Stolarczyk, *Działalność lwowskiej Centralnej Rady Narodowej*, Rzeszów 1994, та джерельну публікацію: *Protokoły posiedzeń Rady Narodowej Centralnej we Lwowie (14 IV – 29 X 1848)* / ред. S. Kieniewicz, F. Ratomowska, Warszawa 1996. Розвиток українського національного руху ґрунтовно проаналізовано в дослідженнях Яна Козіка: J. Kozik, *Ukraiński ruch narodowy w Galicji w latach 1830-1848*, Kraków 1973; його ж, *Między reakcją a rewolucją: Studia z dziejów ukraińskiego ruchu narodowego w Galicji w latach 1848-1849*, Warszawa – Kraków 1975 [= Zeszyty naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego, t. 381. Prace historyczne, zesz. 52]. Див. також переклад обидвох праць англійською мовою: J. Kozik, *The Ukrainian National Movement in Galicia: 1815-1849* / ред. L. D. Orton, Edmonton 1986.

відігравати у політичному житті імперії Габсбургів, що історично складалася з різноетнічних елементів, але уряд якої раніше у своїй внутрішній політиці керувався не стільки врахуванням цієї специфіки, як радше становими й династичними пріоритетами.

У Галичині, яка від 1772 р. – після першого поділу Речі Посполитої – перебувала під володінням Австрійської монархії, революційною стихією найшвидше зуміли опанувати діячі польського національного руху. Вони виступили з програмою широких демократичних перетворень і відродження втраченої державності, сформували загони народного ополчення – Гвардію Народову, висунули конкретні домагання перед віденською владою та утворили власну політичну організацію – Центральну Раду Народову у Львові та її філії в інших містах. Польські ради претендували на роль тимчасових органів революційної влади, що мали би виражати інтереси усього населення краю.

Галицьких русинів, як тоді називали себе тутешні українці, «Весна народів» застала абсолютно не готовими до такого перебігу подій. У той час, коли інші народи імперії, вимагаючи запровадження конституційного устрою і демократичних свобод, прагнули забезпечити свої національні права, українці не мали не лише досвіду політичної боротьби, належної інфраструктури і відповідного керівництва, але й навіть чіткого усвідомлення свого становища і своїх потреб. Навіть ті поодинокі представники «галицько-руської» спільноти, що відзначалися бодай якоюсь громадською активністю й політичною заангажованістю, були захоплені хвилею боротьби за «польську справу», яка в їхніх очах, особливо серед студентської молоді, ототожнювалася з революційним рухом узагалі⁴.

Єпархія Греко-Католицької Церкви, єдиної на той час не лише духовної, але й суспільної інституції, з якою, власне, й ототожнювала себе основна маса українського населення Галичини і яка була його єдиним посередником і репрезентантом у стосунках із державною владою, неприхильно зустріла саму революцію, не підтримала її ідей і залишалася в фарватері урядової політики, інстинктивно чинячи опір польським діячам, які намагалися залучити руське духовенство та його паству до реалізації своєї мети – відбудови «історичної Польщі». Частина національно-свідомої світської інтелігенції та нижчого клиру, до якої належало середовище колишньої «Руської трійці» і яка ще до 1848 р. провадила активну культурно-просвітницьку, «будительську» працю, хоч і вітала конституційні перетворення й щиро симпатизувала революційній боротьбі поляків та інших народів, не мала ні сил, ні можливостей взяти політичний провід у свої руки. Коло їх було надто вузьке, вплив на громадськість досить обмежений, а в самому суспільстві ще не визріли необхідні передумови для розгортання масового національного руху⁵.

Як не парадоксально, але чи не найбільший поштовх до сепарації галицьких українців з-під польських впливів та формування власних політичних структур мало заперечення їхніх прав як окремої нації лідерами польського національного руху. Вже 19 березня, під час підписання у Львові першої петиції до цесаря, член Ставропігійського Інституту, ад'юнкт фінансового уряду Кирило Вінковський звернув увагу греко-католицьких семінаристів на відсутність у ній навіть згадки про українців: «Не забувайте, що ви руське

⁴ Див.: О. Турій, Національне і політичне полонофільство серед греко-католицького духовенства Галичини під час революції 1848-1849 рр. // *Записки НТШ. Праці історично-філософської секції*, т. 228, Львів 1994, с. 183-206.

⁵ Пор.: J. Kozik, *Ukraiński ruch narodowy...*, с. 278-283; його ж, *Między reakcją a rewolucją...*, с. 15-30.

плем'я, окреме від поляків, що у вас інша національність, своя історія, своя мова, – словом, що ви – русини. Якщо хочете підписати, то не робіть цього раніше, ніж в Адресі не буде поміщено пунктів, що забезпечать вам вашу самостійність, вашу народність і вашу мову»⁶. У відповідь пролунали вигуки: «Тут немає Русі! То зрадник москаль, за вікно його!»⁷ Отець Яків Головацький так оцінював тодішні події: «Поляки, розрадовані кликами народів Європейських і потакованьємъ дворівъ, що Польща буде и мусить бути, и то в давнихъ границяхъ, забули на насъ, Русинівъ, прагнули лише Польщѣ, а нашъ языкъ назвали ихъ нарѣчїемъ, а намъ навѣть назвы Русинъ заперечували. Тое покривдженъє зразу остудило Русинівъ до справы польскои, а познѣйше выкликало сильное сопротивление»⁸.

Австрійські власті вчасно побачили основні суперечності й вразливі місця революційного руху в Галичині, зумовлені його польсько-шляхетським характером, – незадоволення вимог селянства та ігнорування національних прав українців. Губернатор Франц Стадіон кількома енергійними заходами зумів розколоти «партію перевороту», здобути для уряду прихильність значної частини населення краю і, тим самим, – зберегти владу. Найголовнішим серед них було оголошення 22 квітня 1848 року про знесення панщини з 15 травня того ж року. Цією акцією вдалося «зміцнити прив'язаність сільського люду в Галичині до австрійського уряду» і відвернути його від революції⁹, а обіцянка компенсації привела до табору Стадіона великих магнатів, які з метою охорони власних маєтків і протидії революційно-демократичним силам створили «Товариство землевласників». Для згуртування своїх прихильників губернатор утворив т. з. Байрат – комітет з дорадчими функціями, що мав паралізувати діяльність Ради Народової. Активна протидія австрійських властей польському революційному рухові збадьорила і греко-католицьку єрархію, лояльність і вірнопідданство якої завоювали повне довір'я Стадіона¹⁰.

Очевидно, що саме позиція губернатора, його сприяння найбільше спричинилися до того, що митрополича консисторія наважилась взяти в свої руки провід українським національним рухом. Разом з тим, важливим поштовхом до цього рішення послужило незадоволення нижчого духовенства та світської інтелігенції пасивністю єрархії, їх розгубленість у складному вирі політичних пристрастей. «В котрий бік спрямувати зусилля, з ким єднатися, яких духів слухати?» – запитували священники Бережанського деканату в листі до митрополичої консисторії¹¹. Подібні звернення надійшли й

⁶ *Dziennik Narodowy* (1848) 24 marc.; Акты бережанской Рады русской 1848-1849 гг. // *Вѣстникъ «Народного Дома»* (1909) 36.

⁷ К. Устіянович, Історичний момент: 19 марта 1848 р. // *Житє і Слово* 3 (1895) 467; *Зоря Галицка* (1848) 6 черв.

⁸ Лист Якова Головацького до брата Петра, 25.05.1848 // *Кореспонденція Якова Головацького в літах 1835-49* / вид. К. Студинський, Львів 1909, с. 248 [= Збірник філолог. секції НТШ 11-12].

⁹ R. Rozdolski, Nowe dokumenty do historii zniesienia pańszczyzny w Galicji w r. 1848 // *Przegląd historyczny* 53 (1962) 122. Пор. також: *Die Protokolle des österreichischen Ministerrates 1848-1867*, Abteilung I.: Die ministerien des Revolutionsjahres 1848. 20. März 1848 – 21. November 1848 / ред. Т. Kletečka, Wien 1996, с. XXIII-XXIV.

¹⁰ J. Kozik, *Między reakcją a rewolucją...*, с. 25-27.

¹¹ Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаніка НАН України (далі – ЛНБ), відділ рукописів, ф. Т. Павликіва, спр. 2/ п. 1, № 9, арк. 20; Акты бережанской Рады русской..., с. 40.

безпосередньо до львівського єпископа-помічника Григорія (Яхимовича), «котрого якось інстинктомъ узнали яко моральну голову и представителя справъ рускихъ и народности рускои, – чтобы онъ покликавъ Русиновъ Галицкихъ на народне вѣче, и чтобы ся ставъ нашимъ провѣдникомъ...»¹²

Та й сама греко-католицька єрархія, яка своїм статусом і навіть матеріальним становищем багато в чому завдячувала австрійській владі¹³, усвідомлювала небезпеку подальшого зволікання з визначенням власної політичної позиції, побоюючись, щоби, з одного боку, революційні настрої не перекинулись на український загаль і не надали йому антиурядового спрямування, а з другого боку, щоби селянське незадоволення не вилилося в криваві бунти проти польських землевласників, як це трапилось у 1846 р. в західній частині краю. Тоді лише великий авторитет греко-католицького духовенства запобіг поширенню селянської жакерії на Східну Галичину і врятував польських поміщиків від катастрофи, що спіткала їх у Краківській області¹⁴. Водночас, унійний клир вперше виступив як потенційно потужна політична сила, незалежна від польських впливів і здатна їм протидіяти. З цим змушений був рахуватися навіть австрійський уряд, який досі звик уважати духовенство послухним зряддям власної політики. Турбувало пастирів Греко-Католицької Церкви і широке розповсюдження пропольських настроїв на початках революції, які асоціювалися із загрозою відновлення Польської держави або ж російської інтервенції¹⁵. І перша, і друга перспектива не обіцяли нічого доброго для майбутнього самої Церкви, з огляду на гіркий досвід того, як трактували уніатів у колишній Речі Посполитій і яка доля спіткала їхніх одновірців у царській імперії.

19 квітня 1848 року невеличка депутація у складі крилошанина Венедикта Левицького, канцлера консисторії Юліана Величковського і трьох представників Ставропігійського Інституту¹⁶ вручили губернаторові для передачі цісареві «Адрес Русинів». Петицію, яку

¹² І. Созанський, З літературної спадщини Василя Ільницького // *Записки НТШ*, т. 66, Львів 1905, с. 15.

¹³ Детальніше про це див.: І.-П. Химка, Греко-католицька Церква і національне відродження у Галичині, 1772–1918 // *Ковчез. Збірник статей з церковної історії* / ред. Я. Грицак, Б. Гудзяк, ч. 1, Львів 1993, с. 74–80; а також статті: О. Турій, Греко-католицький священик в Австрійській монархії середини XIX ст.: державний службовець чи душпастир? // *Матеріали II Міжнародного конгресу україністів: історія*, Львів 1994, с. 56–62; його ж, Соціальний статус і матеріальне становище греко-католицького духовенства Галичини в середині XIX століття // *Ковчез Науковий збірник із церковної історії*, ч. 2, Львів 2000, с. 115–116.

¹⁴ Д. Демкович-Добрянський, *Українсько-польські стосунки в XIX ст.*, Мюнхен 1968, с. 24–25.

¹⁵ У листі до митрополита Михайла (Левицького) єпископ Григорій (Яхимович) 21 березня 1848 р. писав: «Кружляють відомості, що патріоти мають інші наміри і хотіли би незабаром відновити Річ Посполиту і з тією метою напевно будуть наполягати, щоб всі з ними з'єдналися; в такому випадку наше становище буде дуже тяжким. Що мене стосується, то я готовий до всього і вчора написав уже заповіт, тому що в жодному випадку не мислю зрадити урядові» (*Матеріали до історії культурного життя в Галичині в 1795–1857 рр. Замітки й тексти* / вид. К. Студинський, Львів 1920, с. 304 [= Українсько-руський архів 13–14]). Див. також: Лист Михайла (Левицького) до Григорія (Яхимовича), 25.03.1848 // там же, с. 308.

¹⁶ Ставропігійський Інститут був спадкоємцем ліквідованої австрійською владою наприкінці XVIII ст. Ставропігійського братства при Успенській церкві у Львові. Його члени, якими могли бути лише світські особи, отримали статус «батьків греко-католицької нації» і покликані були піклуватися про розвиток культури, освіти і видавничої справи у тісній взаємодії з церковної

напередодні підготував крилошанин Михайло Куземський, підписали найвідоміші галицько-руські діячі на чолі з владикою Григорієм (Яхимовичем)¹⁷. У проханні, пересипаному запевненнями у вірності русинів тронові й Австрії, не було жодних політичних вимог і говорилося виключно про забезпечення прав української мови в школах, державних установах і судочинстві та про гарантії рівноправності для католиків східної традиції¹⁸.

Завдяки підтримці Стадіона, який домігся швидкої і сприятливої для українців відповіді уряду на їхні вимоги¹⁹, єрархія Греко-Католицької Церкви поступово перебрала ініціативу в свої руки²⁰. «Раду Народову у Львові й комітети по округах не можна вважати легальними, тому що губернатор Львівську раду розв'язав, а окружним старостам доручив, щоб не допускали комітетів у провінції», – констатував митрополит у листі до єпископа Яхимовича²¹. Той, у свою чергу, видав від імені консисторії спеціальне розпорядження, в якому заборонив греко-католицькому духовенству брати участь у польських радах²².

Владика Григорій і його найближче оточення, відомі ще в 30-х рр. як прихильники «руської партії»²³, напевне й самі відчували необхідність утворення власного національно-політичного об'єднання. Митрополит Михайло (Левицький), що, зважаючи на похилий вік і слабке здоров'я, перебував у віддаленому від Львова Унівському монастирі, фактично опинився осторонь від заходів консисторії і був поставлений перед доконаним фактом. Проте і він погодився з утворенням окремої національно-представницької організації галицьких русинів: «На Комітет, котрий би займався забезпеченням наших інтересів, – писав митрополит у листі до свого суфрагана, – погоджуюся тим скоріше, що це станеться за задумом Губернатора, і що той Комітет нічого не вчинить такого, що суперечило б існуючому урядові»²⁴.

єрархією. Детальніше про це див. автореферати кандидатських дисертацій Ірини Орлевич «Діяльність Львівського Ставропігійського Інституту (кінець у Львові XVIII ст. – 60-і рр. XIX ст.) (Львів, 2000) та Олександри Киричук «Ставропігійський Інститут у громадському житті Галичини (середина XIX – початок XX ст.) (Львів, 2001).

¹⁷ Лист Григорія (Яхимовича) до Михайла (Левицького), 20.04.1848 // *Матеріяли до історії...*, с. 311; Лист К. Хомінського до А. Петрушевича, [кінець квітня 1848 р.] // ЛНБ, ф. А. Петрушевича, спр. 469 / п. 12, № 195-А; М. Голубець, *Подум'яний 1848 рік...*, с. 35.

¹⁸ Текст петиції було надруковано 23 травня 1848 р. в «*Зорі Галицькій*», а також окремими листівками українською, польською і німецькою мовами (Центральний державний історичний архів України, м. Львів (далі – ЦДІАЛ), ф. 180, оп. 1, спр. 20, арк. 2; 4).

¹⁹ Див.: *Die Protokolle des österreichischen Ministerrates 1848-1867, Abteilung I*, с. 193-194.

²⁰ Лист Григорія (Яхимовича) до Михайла (Левицького), 20.04.1848 // *Матеріяли до історії...*, с. 311; *Зоря Галицька* (1848) 30 трав.

²¹ Лист Михайла (Левицького) до Григорія (Яхимовича), 1.05.1848 // *Матеріяли до історії...*, с. 312.

²² ЦДІАЛ, ф. 180, оп. 1, спр. 49, арк. 14-15.

²³ *Русалка Дністрова: Документи і матеріали*, Київ 1989, с. 203-212.

²⁴ Лист Михайла (Левицького) до Григорія (Яхимовича), 1.05.1848 // *Матеріяли до історії...*, с. 313.

Отримавши, таким чином, санкцію державних і церковних властей та дочекавшись формальної правочинності конституційних свобод²⁵, «въ забудованью святоюрскомъ дня 20 Березня/2 Мая 1848 о 6-той годинѣ по полудню сойшлися премноги Русины духовны и мірски. Всечестный Крылошанъ и Схоліархъ Михаилъ Куземскій, выбранный на предводителя, запросилъ, абы ся тѣи списували, котры бы до сего собранія належати хотѣли на слѣдующой думовѣ: а) щобы во всякой вѣрности къ императорско-царскому Величеству Фердинанду, конституційному Царю Галиціи Володиміріи и къ Его Габсбургско-Латаринскимъ наслѣдникамъ, б) бокрѣпляти и развивати нашу руску народность такъ, в) якъ въ прошеніи руского народа въ Галиціи зъ дня 19 Березня (тобто квітня – О. Т.) 1848 подано, все же сіе на основаніи Патента Конституційного, который каждую, то и нашу народность забезпечает, и который на собранья народны соизволяет» (с. 1)*. З обґрунтуванням мети і завдань Руської Ради виступили на цьому зібранні о. Іван Жуковський та Юліан Вислобоцький²⁶. Учасники вислухали також палку промову поета о. Миколи Устияновича і шанували пам'ять о. Маркіяна Шашкевича, заманіфестувавши таким чином свою прихильність розпочатій ним справі національного «відродження»²⁷. На наступному засіданні було вирішено «въ письмахъ нашихъ русскихъ трыматися мовы народа однако съ правописаніемъ етимологическимъ» та «оураджено меже собою й на засѣданіяхъ по руски говорити» (с. 19). Принципово важливе значення мало те, що ГРР від самого початку свого існування стала на платформі національної єдності й соборності всіх українських земель. «Мы, Русины Галицки, – говорилось у відозві до народу від 10 травня 1848 року, – належимо до великого руского народу, котрый однимъ говорить язикомъ и 15 мільонѣвъ виносить зъ котрого полтретя мільона землю Галицку замешкує»²⁸. Таким чином, вже на зорі «Весни народів» у Галичині була проголошена ідея, яка довго й нелегко утверджувалась у свідомості галицьких русинів аж до початку ХХ ст.²⁹

Як і більшість національно-представницьких інституцій, що виникали в революційний час, Руська Рада у Львові була утворена шляхом самопроголошення на народному зібранні, що не виключало, а, навпаки, передбачало і попередню підготовку, і наявність групи ініціаторів, і потребу подальшої легітимізації свого права виступати від імені народу через розширення первісного складу, поповнення Ради представниками різних соціальних верств, творення філій, публікації відозв, збирання підписів та інші форми суспільної мобілізації. Щоправда, чимало обставин генези ГРР були оповиті таємничістю вже на

²⁵ «Зоря Галицька» у редакційній статті «О дѣланю Головнои Рады Рускои во Львовѣ» оповідаючи про генезу цієї інституції, особливо наголошувала, що причиною її утворення було намагання Польської Ради Народової «займовати ся не тільки справами своїми власными, але... всѣхъ мешканьцѣвъ Галиччины», що «найбольшымъ небеспеченьствомъ рускому народови грозило». І хоча «непокоило то дуже всѣхъ о добро своего народа дбающихъ Русинѣвъ; однакожь ждали, ажь будут могли правне выступити...» (*Зоря Галицька* (1848) 27 черв.).

* Тут і далі покликання на опубліковані в цьому виданні документи подіються в самому тексті із вказанням лише відповідної сторінки.

²⁶ ЦДІАЛ, ф. 180, оп. 1, спр. 1, арк. 3.

²⁷ *Зоря Галицька* (1848) 27 черв.

²⁸ Там же, 5 трав.; ЦДІАЛ, ф. 180, оп. 1, спр. 1, арк. 1-2.

²⁹ Див.: О. Турій, «Українська ідея» в Галичині..., с. 59-75.

час її утворення і викликали чимало суперечливих оцінок як серед сучасників, так і в пізнішій історіографії.

Зокрема, «*Зоря Галицька*» приписує ініціативу «кільком» (не названим поіменно) «о добро свого народу дбаючимъ Русинамъ», котрі, зібравшись разом «оурядили, аби зараз 2-го Мая въ сали собранія консисторского оу Св. Юра збѣрь Русинѣвъ оучинити». Автор допису визнає, що «не оголошено того заміру письмами, тільки тамтихъ кѣлькохъ о немъ своимъ знайомымъ сказали». За його версією виглядає так, що між наміром і його реалізацією проминуло всього кілька годин: «Тая вѣсть ѡдъ всѣхъ Русинѣвъ зъ найбільшѣвъ радостевъ прийнята, въ одномъ дни розширилася такъ, що 2-го Мая о 6-той годинъ въ вечеръ бѣльше якъ триста Русинѣвъ rozmaитого стану и вѣку на той збѣрь зѣйшло ся»³⁰. Натомість, один із активістів Ради Олексій Заклинський у своїх спогадах не приховував, що ініціатива її утворення належала церковному проводові: «Мысль та проникла великихъ нашихъ духовныхъ настоятелей и патриотовъ, епископа Григорія Яхимовича и крыл. Михаила Куземского, которые постановили: созвати многочисленную в то время интеллигенцію и достойниковъ русскихъ во Львовѣ на означенный день в салию консисторіи и учредить политическое общество „Русскую Раду“»³¹. Подібним чином розповідав про утворення Ради у Львові о. Амвросій Шанковський: «Св. Юрь, т. е. незабвенный нашъ тогдашній владыка суфраганъ Яхимовичъ, вместе съ крылошанами Куземскимъ, Лотоцкимъ и др., тоже съ профессорами богословія Геровскимъ и Венедиктомъ Левицкимъ... – и еще несколькими мірскими Русинами членами братства Ставропигійського, рѣшили збудити спящую Русь и завязали „раду русскую“»³².

Польська громадськість – від родовитих магнатів до радикальних демократів – однозначно негативно зустріла появу окремої національно-політичної організації українців³³, вважаючи її сторонньою інтригою, спрямованою проти поляків: витвором чи то австрійської бюрократії на чолі зі Стадіоном, чи «московських рублів»³⁴.

³⁰ *Зоря Галицька* (1848) 27 черв.

³¹ *Записки Алексея Заклинского, приходника Старых Богородчанъ*, Львовъ 1890, с. 38-39.

³² А. П. Ш[анковський], Воспоминанія изъ недавной бывальщины // *Родимый Листокъ* (1880) 41.

³³ Вже під час першого засідання ГРР «съ притомныхъ Поляковъ предложилъ Панъ совѣтникъ магистратуальный Шласкій (в інших джерелах називається прізвище Суський – О. Т.), абы Русины пристали на оба прошенья Поляковъ, й абы покинувшє Кириллику приняли буквы латинскі». Польський оратор, закликаючи не робити «роздвоєння в народі», запропонував українцям вступити до польської Ради і спільно боротися за відбудову Речі Посполитої. У відповідь молодий вихованець греко-католицької семінарії Олексій Заклинський заявив, що русини ніколи не захочуть належати до Польської держави і самостійно вирішуватимуть свої справи (див.: *Записки Алексея Заклинского...*, с. 40-43; *Зоря Галицька* (1848) 27 черв., а також с. I нашого видання).

³⁴ У польській пресі з'явилися навіть карикатури із зображенням губернатора в єпископській митрі та владика Яхимовича з мішком російських рублів (А. П. Ш[анковський], Воспоминанія..., с. 42). Відповідаючи на звинувачення поляків, «що гадка тая не вийшла отъ нихъ, но отъ губернатора», о. Шанковський заявляв: «Не перечу, що они яко всегда лояльнии люди, оглядаючись на правительство, що оно скажетъ, прежде чѣмъ публично выступили, спросили о порадѣ губернатора и конечно отъ него въ интересѣ самого правительства заохочены были; не перечу дальше, що правительство всpirало движеніе Русинѣвъ съ самого начала, чего доказательствомъ, що правительственнии органы были намъ при завязываніи русскихъ радъ весьма помочными – но пока мне кто иначе не убѣдитъ, я обстаю при томъ, що инициатива не

В історіографії, зокрема й у польській, ці звинувачення вже давно знайшли своє спростування³⁵, тому ми лише зауважимо, що й серед політично активних українців ставлення до Головної Руської Ради на початках її існування не було однозначним. Якщо самі її члени вважали утворення своєї інституції закономірним наслідком еволюції українського суспільства та логічною відповіддю на «польські зазіхання»³⁶, то серед ліберальних діячів з грона колишньої «Руської трійці», не кажучи вже про тих, що приєдналися до польського руху, домінували досить критичні оцінки³⁷.

вийшла отъ правительства, но отъ насъ самихъ» (там же, с. 41-42). Отець Василь Ільницький у своїх спогадах також підтвердив, що перший поштовх до утворення Головної Руської Ради вийшов від самих русинів, як реакція на польські домагання. Але й він не заперечував, що «зъ радами рускими держало зъ разу въ тайнѣ а потѣмъ явно такожъ и правительство» (І. Созанський, З літературної спадщини..., с. 15). На узгодженість дій греко-католицької єрархії з австрійською адміністрацією вказують й інші джерела. Денис Зубрицький писав у листі до о. Якова Головацького: «Мы поступаемъ согласно съ Правительствомъ и пользуемся его довѣренностію и покровительствомъ» (*Кореспонденція Якова Головацького в літах 1835-49...*, с. 245). Особливі заслуги приписував Стадіонові О. Заклинський: «Нѣякій народъ не былъ вслѣдствие гнета сосѣдной народности такъ глубоко заувершимъ, якъ народъ рускій въ Галичинѣ! Необходимо было сильной человѣческой руки, дабы тотъ народъ возбудити изъ летарга и привести къ самосознанію. Такую силу далъ намъ Господь въ незабвенномъ губернаторѣ Галичины Францѣ Стадіонѣ, который сильною рукою потрясъ заувершихъ, возбудилъ ихъ къ сознанію и ободрилъ пользоваться такими же конституційными свободами и правами, якими пользовались другіи народы Австрій» (*Записки Алексея Заклинского...*, с. 38).

³⁵ Огляд польської історіографії цієї проблеми подає: J. Kozik, *Między reakcją a rewolucją...* с.6-7; найновішу українську наукову літературу аналізує: М. Мудрий, *Українська історіографія...*, с. 196-205.

³⁶ Дописувач «Зорі Галицької» у статті, надрукованій 6 червня 1848 р., зазначав, що «не могъ и не повиненъ рускій такъ великій народъ поддати ся чужой опѣцѣ, але мусѣвъ, скоро му вольно було, зачати разъ самъ радити о своихъ потребахъ. Бо каждый народъ має свои властиви собѣ природжени власности, свое властиве полѣтичне становище, до певного степеня поднесену освѣту и заможность, и до певного степеня розвинену народность, а про те свои властиви потреби и цѣли, о котрыхъ нѣкто такъ добре, якъ онъ самъ, знати не може».

³⁷ Так, о. Яків Головацький у листі до брата Петра від 25 травня 1848 р. писав: «Вѣдомо Тобѣ якъ правлѣнье умѣло ужити тои болящои стороны рускои (мають ся на увазі непорозуміння з поляками – О. Т.) и утворити раду руску у св. Юрія, чтобы подѣ плашикомъ народности и языка руского, подѣ барвою Червоной Руси свою бюрокрацію усадовити. Але не удасться имъ, – писав відомий галицький будитель, – Русинъ звѣтривъ письмо носомъ, свого ся доправляє, а зъ Ляхами не зриває звязку, но спѣльно хоче добиватися всѣхъ пунктѣвъ конституції» (*Кореспонденція Якова Головацького в літах 1835-49...*, с. 248-250). Недовір'я до своїх колишніх гонителів, а тепер – щироруських патріотів висловив і священик Йосафат Кобринський. У листі до Якова Головацького від 8 червня того ж року він так оцінив погрозу єпископа Яхимовича не висвячувати тих богословів, котрі «в'язалися з Ляхами»: «Вот як ся свѣтъ обертає перед нѣсколько годами – були несвятили за руское, а нынѣ – за противруское» (там же, с. 261). Ще в більш драматичній ситуації опинився відомий український поет Антін Любич-Могильницький, який під час утворення Руської Ради у Станіславі відверто виступив проти її надмірної лояльності до трону і залежності від місцевих чиновників. За це, як розповідав він у листі до того ж Головацького, «мя наши ще не пристигли Русини... несподѣвано Ляхомъ окричали, мя, щомъ претцѣжь ще въ тихъ часахъ смѣло боровъ ся съ супротивниками за любезну народность руску, коли ся теперѣшни Русомами и Ляхожерци своего имени и языка бдрѣкали и встидали» (там же, с. 263-264).

Звичайно, співпадіння інтересів австрійської влади й греко-католицької єрархії мало вагомий вплив на організаційне становлення структур українського національного руху, що, зрештою, й визначило його ідейно-політичну платформу, цілі та методи діяльності³⁸. У той же час у національному пробудженні галицьких українців і переході до активної політичної діяльності не меншу роль відіграв ще один чинник, завдяки якому, власне, й стала можливою взаємодія перших двох, – польський національний рух³⁹. І вплив цей був двоякого роду: як приклад для наслідування і як небезпека, що спонукає до протидії. Зокрема, Олексій Заклинський визнавав, що «наши русскіи львовяне видя якъ поляки стоятъ за свою народность, якъ завязуются въ комитеты, собранія, общества, чтобы надъ собою промышляти и изъ конституційныхъ правъ приобрѣсти для себе все возможное, постановили также соединитися въ одно политическое тѣло такъ зов. «Русскую Раду» въ Львовѣ и стремились къ приобрѣтенію конституційныхъ правъ и свободъ для своего народа»⁴⁰. Подібно описує вплив польського руху і о. Яків Головацький у цитованому вже листі до брата Петра: «У насъ голосъ наданои конституції не бувъ глухимъ пустозвукомъ, не тилько для Поляковъ, але и для Русиновъ. И Русинамъ просвѣщеннымъ заскоботѣла свобода конституційна коло сердца»⁴¹. Але навіть і він, що спершу так захоплювався революційними ідеями поляків, також змушений був визнати: «Показуется, что нема що довѣрвати панам-братямъ Ляхам. Вони хотѣли братерства, але за дорогу цѣну – бо хотѣли наш языкъ, нашу народность, наши всѣ силы для будущои Польци посвятити; теперка русине помѣрковалися, и сама молодѣжь видит, что ваблено ю въ пропасть, всѣ водступают, отягаются»⁴².

³⁸ Роль Церкви в подіях «Весни народів» у Галичині детальніше розглядається у статтях: О. Турій, Греко-Католицька Церква і революція 1848-1849 рр. у Галичині // *Rok 1848: Wiosna Ludów...*, с. 72-91; О. Турій, Українське духовенство і національно-політична боротьба... с. 159-180.

³⁹ Так, «Зоря Галицька» в 1848 р. писала, що русини мали б «вѣчне въ нещасномъ снѣ зоставати», якщо б не «конституційной свободи сонце пробудило, а несправедливи найновшии Поляковъ зъ нами поступки на ровни ноги поставили. Заболѣло тяженько всѣхъ истинныхъ Русиновъ сердце, коли першого дня житя конституційного Полякы всѣхъ братьми називаючи, зъ нами такъ не по братерску поступили, и не дозволили, абы о рускомъ языкѣ, и о русской народности въ петіції до Цѣсаря хотъ взмѣнку бучинити, а бупоминающихъ ся о тое Русиновъ, якъ самъ ихъ денникъ народный повѣдає, словами взгорды обсипали. Обурило насъ коли другого дня дали ся публичне чути голоса: «Пречъ зъ Русинами», а въ деннику народномъ хтѣли доводити, що нема и не було Русиновъ, що тѣи ровне якъ Мазурѣ суть Поляками; и заперчали Русинамъ всю ихъ гісторію. А коли Польска Рада зажадала цѣлымъ крайомъ радити, а еи дѣланя грозили цѣлковитымъ бупадкомъ Рускому народови, тогды Русины по оголошеню конституції, позволяющей на нарады всѣмъ обывателямъ Державы Австрійской, двинулися, завязали раду руску во Львовѣ, зачали сами о своихъ потребахъ радити, и оперты на бѣдисканихъ своихъ природныхъ одвѣчныхъ правахъ, освѣдчили передъ цѣлымъ свѣтомъ, чимъ они суть, и чого желаютъ: освѣдчили, що хотятъ свою бѣтиснену народность пѣднести, свободы конституційни хоронити и розвивати, зо всѣма народами и зъ Поляками жити въ згодѣ и братскѣй любви, але хотятъ въ звязѣ зъ Австрійов, яко часть до еи цѣлости належаща, зоставати» (*Зоря Галицька* (1848) 6 черв.).

⁴⁰ *Записки Алексея Заклинского...*, с. 38-39.

⁴¹ *Кореспонденція Якова Головацького в літах 1835-49...*, с. 248.

⁴² Лист Я. Головацького до брата Петра, 13.06.1848 // там же, с. 262.

Провідна роль духовної інтелігенції в українському національному русі виявилася в складі ГРР та її керівних органів. На жаль, існуючі джерела не дають змоги встановити, хто і за якими критеріями добирив перших її членів. Публіковані тут протоколи фіксують, що на установчому зібранні 2 травня спершу було обрано «предводителя» цього «собранія» – крилошанина Михайла Куземського (с. 1)⁴³, а вже під його головуванням уконституційовано саму Раду шляхом збору підписів серед присутніх⁴⁴. Після представлення її мети і завдань та дискусії з представником польської Центральної Ради Народової були «вибраны затимчасовы члены» кількістю 30 осіб, а також передбачено, що «число тихъ членовъ має нарастати»⁴⁵. На другому засіданні наступного дня, яке очолив запрошений на посаду голови єпископ Яхимович, було створено комісії для приготування відозви до народу, видання часопису та вироблення статуту Ради, а також утворено спільну касу і «оуряджено, абы ся по зможности и добровольно складати на выдатки Собранья». Проект статуту, розроблений Іваном Борисікевичем, обговорювався на двох наступних засіданнях – 6 і 8 травня. Особливо гострі дискусії розгорілися навколо параграфа про членство. Остаточно було вирішено, що членом Ради міг стати кожен народжений в Галичині «честный русинъ греческого обрядка, признающійся до руской народности» (с. 19-21)⁴⁶. Ця поправка свідчила про недостатню відданість лідерів галицьких русинів задекларованій ними ідеї єдності українського народу, бо виключала участь у Раді вихідців із Великої України та українців латинського обряду.

Статут передбачав, що керівництво Радою здійснюватимуть «предсѣдатель и два его заступники и два секретари або писары», яких мали обирати «разъ назавше», а

⁴³ У «Зорі Галицькій» (від 27 червня 1848 р) його названо «тимчасовимъ предсѣдателемъ», очевидно тому, що на цьому ж зібранні пізніше було вирішено головою Ради обрати Григорія (Яхимовича).

⁴⁴ Встановити точну кількість та ідентифікувати присутніх на першому зібранні учасників на основі існуючих джерел практично неможливо. У спогадах Олексія Заклинського згадується лише, що було зібрано «многочисленную в то время интеллигенцию и достойниковъ русскихъ» (*Записки Алексея Заклинского...*, с. 38-39), а автор уже цитованої статті у «Зорі Галицькій» говорить про «больше якъ триста Русинѳвъ rozmaитого стану и вѣку» (*Зоря Галицка* (1848) 27 черв.). До протоколу першого засідання долучено кілька списків, лише один із яких безсумнівно належить до зібрання 2 травня (с. 2-5) і нараховує 124 підписи, інші ж списки не мають датування і часто повторюють одних і тих самих осіб. Можна припустити, що один із цих списків (с. 11-18) містить імена тих, хто підписав петицію до цесаря від 19 квітня, оскільки там присутні єпископ Григорій (Яхимович) і крилошанин Мартин Барвінський, яких не було на засіданні 2 травня. До того ж цей список складено німецькою мовою із зазначенням титулів і посад підписаних осіб, що явно вказує на те, що документ призначався для «стороннього» читача. Ще одним важливим моментом є згадки про членство деяких осіб у Ставропігійському Інституті, що лише свідчить на користь нашої гіпотези. Як відомо, петиція подавалася від імені консисторії та Ставропігії, як єдиних визнаних державою інституцій «руської нації». Під цим списком проставлено число «196», хоча насправді перелічено 193 особи. Варто зауважити, що папір, на якому складено цей список, дуже подібний до паперу, використаного для підписів учасників зібрання 2 травня в приміщеннях митрополичої консисторії, і він відрізняється від тих сортів паперу, на якому були записані інші переліки імен, а також від того, на якому велася протоколи.

⁴⁵ Пор.: *Зоря Галицка* (1848) 27 черв. та с. 1 нашого видання.

⁴⁶ Текст статуту опубл. в: *Зоря Галицка* (1848) 23 трав.

нові вибори могли відбутися «тільки колиби хто самь свої чинь зложивъ». Голова (або, за його відсутності, заступник) відкривав і закривав засідання, провадив обговоренням, стежив за дотриманням регламенту і порядку денного, міг самостійно делегувати свої повноваження і вибирати комісії (зокрема, для прийняття відвідувачів), у разі потреби переривати дискусію і навіть змінити порядок розгляду питань та поставити на обговорення «внесеня, не терпящаго проволоки». Під час голосування його слово мало вирішальне значення у разі рівності голосів. Засідання були відкритими, хоча на вимогу принаймні трьох членів могла бути оголошена таємна нарада, що практикувалося досить часто. Всі пропозиції мали подаватися на письмі головному і перед розглядом включатися до порядку денного. Ухвали приймалися простою більшістю голосів через вставання і сідання учасників засідання. За бажанням трьох членів могло проводитись таємне голосування. Для правочинності рішень обов'язковою була присутність більшості членів. Прийняту ухвалу можна було змінити лише в тому випадку, коли за це проголосує 3/4 присутніх членів. Кожне засідання відкривалося і закривалося «вознесеніємъ молитвенной пѣсни до Господа Бога». Перед початком обговорень секретар перечитував протокол попереднього засідання, який Рада затверджувала, а головуючий і секретар – підписували. Для обрання нового члена необхідно було отримати понад 3/4 голосів, при тому, що в голосуванні мало брати участь не менше 2/3 усіх членів. Важко сказати, чи цього принципу дотримувались на практиці, оскільки в збережених текстах протоколів не відображена ні кількість присутніх, ні співвідношення голосів при голосуванні, а часто відсутні навіть імена головуючого і секретаря. Статут передбачав можливість виключення тих, хто порушував би засади Ради, на вимогу трьох інших членів простою більшістю голосів (с. 25)⁴⁷.

Засідання, як правило, відбувалися двічі на тиждень (у понеділок і п'ятницю) спершу в приміщенні митрополичої консисторії біля собору Св. Юра, а від 12 травня 1848 р. – в залі греко-католицької духовної семінарії (с. 24-25)⁴⁸. У термінових випадках скликалися надзвичайні наради.

Під першою відозвою ГРР, датованою 10 травня 1848 р., підписалося 66 осіб, хоча у протоколах до цієї дати зафіксовано прийняття лише 15 нових членів; ще шестеро оформили своє членство 12 травня (с. 22; 25 – п'ятеро з них також поставили свої підписи під відозвою, очевидно, вже перед самою публікацією в першому числі «*Зорі Галицької*» від 15 травня). Серед підписаних 19 осіб належало до духовного стану, 10 були семінаристами, ще 4 студіювали право, решту складали львівські міщани, державні урядники, юристи, учителі й літератори та один землевласник⁴⁹.

⁴⁷ У джерелах зафіксовано виключення лише одного члена ГРР – Миколи Вагилевича (с. 33; пор.: *Зоря Галицька* (1848) 27 черв.). Натомість кілька інших вийшли з неї добровільно (Микола Теліховський, Юліан Лаврівський, Кирило Вінковський).

⁴⁸ Можливо, що з осені 1849 р. (після тривалої перерви в діяльності і внаслідок зменшення кількості учасників) засідання знову було перенесено до приміщень біля собору Св. Юра (див.: *Зоря Галицька* (1849) 10 і 27 жовт.). Про місце проведення інших засідань цього періоду згадок у джерелах немає. З інформації у тому ж часописі відомо тільки, що 26 листопада засідання відбулося «въ домѣ народномъ» (там же, 5 груд.), хоча на той час лише обговорювалася ідея його будівництва на подарованих «вірним русинам» руїнах колишнього університету.

⁴⁹ *Зоря Галицька* (1848) 15 трав.; Літографована версія відозви з підписами зберігається в: ЦДІАЛ, ф. 180, оп. 1, спр. 1, арк. 2.

Ще більшим був вплив церковної ерархії та старійшини Ставропігійського Інституту в президії та комісіях Ради. Митрополит Михайло (Левицький), хоч і погодився на утворення цієї організації та неодноразово виявляв до неї свою прихильність⁵⁰, уважав невідповідним для свого сану брати у ній участь⁵¹. Єпископ Григорій (Яхимович), який на прохання учасників установчого зібрання очолив ГРР⁵², був радше її почесним головою⁵³. У протоколах зафіксовано його особисту присутність лише на чотирьох засіданнях (3, 6, 19 травня та 17 листопада 1848 р.), хоча його авторитет, без сумніву, був дуже важливою опорою для усієї діяльності Ради⁵⁴. Увесь тягар безпосереднього керівництва ліг на плечі його заступника, а пізніше й голови – крилошанина Михайла Куземського⁵⁵, якого справді можна назвати *spiritus movens* першого політичного об'єднання галицьких русинів. Другим заступником став Іван Борисікевич, секретарями було обрано о. Михайла Малиновського і Теодора Леонтовича⁵⁶. При обранні президії Ради дотримано принципу паритетності між духовними і світськими членами⁵⁷. Після затвердження статуту, виборів проводу та повідомлення про заснування органам влади

⁵⁰ Офіційне благословення митрополита для ГРР, адресоване її голові єпископові Яхимовичу, було опубліковано в: *Зоря Галицька* (1848) 18 лип. Оригінал та літографовану відбитку послання виявлено в.: ЦДАЛ, ф. 201, оп. 1, спр. 2485, арк. 24-25; ф. 180, оп. 1, спр. 2, арк. 49; 55.

⁵¹ ЛНБ, ф. Ом. Терлецького, спр. 140 / п. 13, арк. 1-8.

⁵² *Зоря Галицька* (1848) 15 трав.; 27 черв.

⁵³ Буквально напередодні заворушень у Відні цісар Фердинанд 12 квітня 1848 р. підписав указ про його іменування єпископом перемиським. Номінаційний декрет надвірної кацелярії губернатор Стадіон особисто вручив Яхимовичу десь на початку травня (*Матеріали до історії...*, с. 315-316). Наприкінці липня владики Григорій, що був обраний послом до Австрійського райхстагу, від'їхав до Відня (там же, с. 336), і лише раз навідався до Львова у середині листопада того ж року в зв'язку з інтронізацією на Перемиський престол. Повернувшись знову до Відня, Яхимович разом з більшістю послів переїхав до чеського містечка Кромержа, де продовжував працювати в парламенті, зокрема – його конституційній комісії. Після розпуску райхстагу в березні 1849 р. владики Григорій перебрався до Перемишля і обійняв управління єпархією. Востаннє як голову Ради його згадано у протоколі від 2 лютого 1849 р. (с. 107).

⁵⁴ Його присутність на першому після кривавих сутичок у Львові 1-2 листопада засіданні Ради фактично легітимізувала її подальшу діяльність, оскільки усі інші політичні організації (насамперед, польські ради) було заборонено.

⁵⁵ Уже в протоколах за 1848 р. крилошанин Куземський часто фігурує як голова, що, напевно, означало головуючого на засіданні. Протокол від 20 квітня 1849 р. титулує його «председателем-заступником» (с. 121), а з 1 червня того ж року й надалі – просто «председателем» (с. 126). У «*Зорі Галицькій*» о. М. Куземського названо головою ще раніше – у публікації протоколу 89-го засідання від 18 травня (*Зоря Галицька* (1849) 23 трав.). Очевидно, якихось перевиборів не відбулося, а перебрання формальних посадових обов'язків відбулося спонтанно, позаяк відповідало давно існуючому фактичному стану.

⁵⁶ Цікаво зауважити, що обрання членами президії осіб духовного сану відбулося відразу ж після першого обговорення статуту (с. 21), а вже на наступному засіданні цей вибір було підтверджено і дообрано світських достойників (с. 22).

⁵⁷ Цього принципу ГРР намагалася дотримуватися й надалі. Так, після від'їзду Борисікевича на Слов'янський конгрес до Праги, його обов'язки перебрав правник Юліан Лаврівський. Коли ж і той вийшов з Ради, було вирішено, «аби заступником председателя був член мірській одини по другомъ», і з 16 червня 1848 р. ці обов'язки (можливо як перший за алфавітом)

вирішено «оголоситися собранію їко такому їстиному, суцшому, а не ше затим-часовому» (с. 23).

Організаційна структура ГРР формувалася поступово. Спочатку для полагодження певних справ обиралися окремі тимчасові комісії. Але вже 8 травня 1848 р. Рада вирішила, щоби комісія, створена для видання часопису, діяла постійно, а також схвалила пропозицію о. Івана Жуковського про обрання постійних «членів до кореспонденцій, 4 господарів, суда гонорового» (с. 21; 141). 12 травня було утворено ще 4 подібні комісії, які мали 1) «заставляти ся надъ потребами нашого обрядку», 2) «выказати перешкоды, котры заваджують розвитку нашой народности, й способы тиі перешкоды оусунути», 3) «школьна», 4) «чувати надъ правами нашими, котры намъ Конституція надае» (с. 24). Але видно, й така структура не була ефективною, бо уже 16 травня на таємному засіданні було внесено пропозицію «поробити выдѣли съ референтами до певныхъ справъ». Проект структурної реорганізації Рада доручила розробити Іванові Константиновичу, на пропозицію якого 26 травня було «ухвалено здѣлати оудѣли средоточній (або – керуюцій справами Рады), кореспонденції, финансові, народній, конституційній, просвѣщенія, духовній». Остаточну внутрішню структуру Головної Руської Ради було довершено 14 липня 1848 р., коли на пропозицію Т. Леонтовича утворили «полубовній» відділ для опрацювання селянських скарг на колишніх поміщиків. Кожен із цих відділів, у свою чергу, ділився у разі потреби на менші підрозділи⁵⁸.

прийняв Захарій Авдиківський (с. 33). Важко встановити, як довго збереглася ця практика, бо у протоколі від 26 червня Борисікевича, який щойно повернувся з Праги, знову названо «заступникомъ председателя» (с. 35). Натомість, уже 3 липня того ж року відозву до селян про потребу закладання громадських шпихлів разом із о. Куземським як заступник голови підписав Іван Бортник (*Зоря Галицка* (1848) 11 лип.). У протоколі від 28 липня на цій посаді фігурує Іван Дмитриків (с. 49), а про Борисікевича аж до початку вересня взагалі немає згадок (ймовірно, через його участь у виборах до райхстагу, а можливо й через проблеми зі здоров'ям). 4 вересня він сам подає пропозицію «абы оуставы Рады... що до пункту о председательствѣ змѣнити, абы колейно члены засѣдали» (с. 59). Очевидно, що члени Ради не підтримали цієї поправки, бо від 15 вересня Борисікевича разом з Куземським знову згадують як «председателей» (с. 62). Лише на час їхньої відсутності Рада обирала тимчасових заступників, дотримуючись і надалі принципу паритетності: 27 жовтня – о. Лотоцького і Сосновського (с. 81), 19 січня 1849 р. о. Бохенського і Сосновського (с. 103). Протоколи востаннє фіксують присутність Борисікевича на засіданні 16 березня того ж року, де він виступив з настільки гострою критикою розпуску парламенту і «октройованої» цісарем конституції, що на наступному зібранні Куземський змушений був оправдовуватись, «що слова чест. Борыськевича зле були зрозумлени, и справили противни поголоски». Його обов'язки тимчасово перебрав Сосновський, а 15 червня «на мѣсце слабостею перешкодженого Борыскевича» було обрано Прокопчиця (*Зоря Галицка* (1849) 20 черв.).

⁵⁸ Цей поділ знайшов відображення в документації ГРР, оскільки усі пропозиції, що надходили на її адресу, як правило, передавалися для опрацювання у відповідний відділ і вже з його резолюцією виносилися на розгляд Ради для прийняття остаточного рішення. В опублікованій тут книзі кореспонденції остання вертикальна графа якраз і вказує на те, який саме відділ провадив розгляд справи. Для кращого зрозуміння цієї інформації наводимо тогочасний опис архіву ГРР: «Связь I. Отдѣль средоточній: 1) Рада головна 2) ради поменьши. Связь II. Отдѣль редакційный: 1) куренды; 2) одозвы; 3) артыкулы до газет. Связь III. Отдѣль фѣнансовый: 1) прыходи; 2) выдатки; 3) шконтра. Связь IV. Отдѣль народный: 1) оборона народа; 2) поднесеніе мовы; 3) оборона лицъ; 4) стражъ народна; 5) полиція; 6) полкъ охотниковъ. Связь V. Отдѣль конституційный: 1) подѣль Галиціи; 2) выборы; 3) конституція; 4) обвѣщеніе права; 5) пре-

У середині 1849 р. внаслідок політичних змін у державі та дедалі зростаючої критики на адресу Ради з боку її політичних супротивників і нової крайової адміністрації на чолі з графом Агенором Голуховським, виникла нова потреба реорганізації її діяльності. На засіданні 27 липня було прийнято пропозицію Михайла Куземського призупинити скликання загальних засідань «на часъ неопредѣлений» і перенести працю в нові комісії: «а) напротивъ пьянства, б) дому народного, в) стрѣльцѣвъ русскихъ и г) народности нашей русской». Політичними справами повинен був займатися керівний «відділ» із трьох осіб: Михайла Куземського, Євстахія Прокопчиця і Валерія Хомінського⁵⁹. І хоча вже 15 серпня через «Зоря Галицьку» було оголошено про відновлення загальних засідань⁶⁰, великою регулярністю і високою присутністю членів вони аж ніяк не відзначалися.

Ще однією структурною проблемою ГРР була необхідність представництва у ній різних суспільних верств українського населення Галичини. Ми вже зазначали, що в керівних органах існувала принаймні формальна рівновага між духовними і світськими членами. Але для організації, яку політичні супротивники звинувачували, що вона є органом «клерикальної партії», і навіть згідливо обзивали «святоюрською», важливо було продемонструвати наявність «заступникѣвъ всѣхъ станѣвъ». Саме таку пропозицію вніс О. Заклинський на таємному засіданні 16 травня 1848 р., виявивши готовність виробити для цього спеціальний план. Можна припустити, що він передбачав би запровадження виборності членів від певних категорій населення, але до реалізації чи бодай обговорення такого плану, як можна судити з наявних джерел, ГРР більше не поверталася. Це аж ніяк не означало вирішення самої проблеми. Відсутність реальних механізмів забезпечення «всенародної легітимізації» своєї діяльності Рада намагалася компенсувати словесною риторикою. Характерною в цьому відношенні є цитована вже стаття «О дѣланію Головної Рады Руской во Львовѣ», у якій *post factum* наголошувалось, що в установчому зібранні взяли участь особи «розмаитого стану и вѣку», а обрані на ньому 30 перших членів належали до «всѣхъ станѣвъ и клясъ жителѣвъ Львовскихъ»⁶¹, хоча й не вказано, яким чином цю представницькість було забезпечено. Більш дієвим способом «суспільної мобілізації» виявилось утворення регіональних руських рад.

Уже в «Одозвѣ до руского народа» від 10 травня 1848 року ГРР, усвідомлюючи, «що тільки при помощи цілого народу Галицького» стане можливим досягнення поставлених цілей⁶², закликала співвітчизників, щоби «въ поменшии рады ся збирали»⁶³. А 18 травня

пятствія. Связь VI. Отдѣлъ просвѣщенія: 1) учителѣ; 2) школы; 3) книжки – о Матицѣ; 4) заклады просвѣщенія. Связь VII. Отдѣлъ духовный: 1) священники и питомци; 2) дяки; 3) василіане; 4) церкви. Связь VIII. Отдѣлъ полюбовный. Связь IX. Нормалія» (ЦДАЛ, ф. 180, оп. 1, спр. 1, арк. 6). Наявність в оригіналі книги кореспонденції рубрик «день» і «содержаніе розрѣшенія», а також записів про своєрідну ревізію актів за увесь 1848 р. (там же, спр. 7, арк. 48-53) свідчить про періодичний контроль за виконанням прохань і станом збереження документації. На це вказують і окремі помітки олівцем. Натомість, чи існувала окрема книга вихідної кореспонденції, встановити поки що не вдалося.

⁵⁹ Зоря Галицька (1849) 1 серп.

⁶⁰ Там же, 15 серп.

⁶¹ Зоря Галицька (1848) 27 черв.

⁶² ЦДАЛ, ф. 180, оп. 1, спр. 1, арк. 17.

⁶³ Там же, 15 трав.

Рада у Львові видала іншу відозву (її автором був Юліан Лаврівський), в якій пояснювались основні принципи утворення та функціонування місцевих філій і особливо наголошувалось на необхідності тісної взаємодії та координації діяльності⁶⁴. Для забезпечення такої співпраці кожна «поменша рада» обирала собі «кореспондента» з-поміж членів Головної Ради та призначала відповідальну особу зі свого складу, які мали підтримувати постійну комунікацію (див., напр., с. 38; 82).

Створення мережі філій ГРР відбувалося на основі церковної структури. Згадана відозва рекомендувала, «що би було найліпше такі поменші Ради зав'язати в кождім Деканаті нашим і в містечку якім обрати си місце для вспільної обради»⁶⁵. Д. Зубрицький зі Львова повідомив о. Я. Головацького, який у той час був парафіяльним священиком в Хмелеві Заліщицького деканату, що «Консисторія выслала приглашения до всѣхъ Деканатовъ заводити деканальные Коммитеты и сносится съ начальною Радою», і радив: «Поезжайте до Вашего Декана и найдете у него наставления въ какомъ духѣ народъ Галицко-русскій долженъ послѣдовать»⁶⁶. Очевидно, що тут маються на увазі не відозви Ради, а куренда єпископа Яхимовича від 12 травня 1848 р., яка забороняла священикам брати участь у польських радах народових і заохочувала їх до створення своїх організацій⁶⁷. Цікаво й те, що митрополича консисторія, яка надала такого могутнього поштовху до організаційного оформлення структури національного руху, намагалася підкреслити свою незаангажованість у політичних справах, повністю переклавши їх на ГРР⁶⁸.

Остаточно в Галичині було утворено 50 деканальних рад у таких місцевостях: Бережани, Бібрка, Бірча, Богородчани, Болахів, Броди, Бучач, Галич, Глиняни, Городок, Динів, Дрогобич, Жовква, Журавно, Залозці, Затварниця, Збараж, Зборів, Золочів, Калуш, Коломия, Комарно, Косів, Лабова (округ Новосандецький), Любачів, Мокряни, Нараїв, Олесько, Перегінськ, Перемишль, Підбужжя, Підгайці, Рогатин, Розділ, Самбір, Снятин, Станіславів, Стрий, Сянок, Теревовля, Тернопіль, Турка (Височанська рада), Устя, Ходорів, Холоїв, Чернівці, Чортків, Ярослав, Яслиська⁶⁹. У липні 1848 р. почали виникати окружні руські ради. Як правило, вони утворювалися шляхом об'єднання деканальних рад окремого округу, хоч останні й далі продовжували працювати. Зокрема,

⁶⁴ ЦДІАЛ, ф. 180, оп. 1, спр. 1, арк. 17.

⁶⁵ Там же.

⁶⁶ Лист Д. Зубрицького до Я. Головацького, 20.05.1848 // *Кореспонденція Якова Головацького в літах 1835-49...*, с. 245.

⁶⁷ ЦДІАЛ, ф. 180, оп. 1, спр. 49, арк. 14-15.

⁶⁸ Наприклад, у відповіді митрополичої консисторії на донесення Заліщицького деканального уряду про виконання розпорядження від 12 травня 1848 р. говорилося: «Завязаня ся радъ не належитъ до округа дѣланій консъсторскихъ. Повыжшою курендою Консъсторъ хотѣлъ ино честное духовенство перестерегти, щобъ ся оно не вязало до радъ противныхъ народности рускій и конституційному правленію аустрійскому. Отожь, що честное духовенство взглядомъ завязаня ся радъ рускои въ деканатѣ Залѣщичкомъ ухвалитъ, о томъ нехай донесе впрость тутейшой радѣ головній» (там же, спр. 49, арк. 88). Аналогічні рекомендації отримали й інші деканати, що свідчить про намагання консисторії офіційно дистанціюватися від політики. Парадоксальність ситуації полягає в тому, що і в консисторії, і в провіді ГРР були, фактично, ті самі особи.

⁶⁹ ЛНБ, ф. Ом. Терлецького, спр. 144 / п. 13, арк. 19.

так була утворена Бережанська окружна рада, документи якої найкраще збереглися до нашого часу⁷⁰. В інших місцевостях відразу виникли окружні організації (Жовква, Коломия)⁷¹. Якихось виразних застережень на цей рахунок не існувало. Так, у листі митрополичої консисторії до Скалатського деканального уряду зазначалось: «Оставляється розсужденію честного духовенства, которое мѣсце свое становиско лучше знае, чтобы лучше было, цы завязати перше раду вспѣльну цѣлого округа, цы поединчи въ деканатахъ»⁷². А ГРР дозволяла своїм меншим філіям безпосередньо звертатися до неї, навіть, якщо в окрузі існувало більше об'єднань⁷³. Завершенням мережі руських рад у Галичині мали стати ради в окремих селах і містечках⁷⁴. Однак перешкодило цьому оголошення військового стану після польського повстання у Львові на початку листопада 1848 р., що включало і заборону діяльності усіх «поменших рад», окрім окружних⁷⁵.

Керівництво місцевими радами здебільшого було в руках духовенства⁷⁶, хоч якоїсь чіткої вказівки «зверху» стосовно цього не було. Навпаки, в цитованому вже листі митрополичої консисторії зазначалось, що «честному духовенству вольно есть кого нибудь председателемъ себѣ избрати, если онъ довѣренность всѣхъ посѣдае»⁷⁷. Крім того, в інструкції про утворення «поменших рад» від 18 травня 1848 р. була вимога, «щоби стан каждый правих наших русинів мав на ній своїх заступників», і тому рекомендовалось, аби число духовних не перевищувало третини усіх членів⁷⁸.

Таким чином, провідники руху намагалися підкреслити «загальнонародний» характер руських рад і тим самим заперечити звинувачення, що греко-католицька єрархія при підтримці австрійської бюрократії прагне до встановлення в Галичині теократії. Водночас немає сумніву, що заангажованість духовенства відіграла вирішальну роль у швидкому розповсюдженні ідеології національного руху серед народу і, відповідно, – у розширенні його соціальної бази⁷⁹. На плечі душпастирів і пов'язаної з Церквою нечисельної світської інтелігенції ліг величезний обсяг організаторської та пропагандистської роботи, викликаной як внутрішніми потребами, так і спрямованої на завоювання сприятливої зовнішньої opinio. Як говорилося в обіжнику до місцевих рад від 1 червня 1848 р., головною

⁷⁰ ЛНБ, ф. Т. Павликіва, спр. 65/п.3, арк. 49, 56, 69, 70.

⁷¹ ЦДІАЛ, ф. 180, оп. 1, спр. 4, арк. 76-77; 119-120.

⁷² Там же, спр. 49, арк. 94.

⁷³ Там же, спр. 4, арк. 134.

⁷⁴ Лист І. Борисікевича до Я. Головацького, 30.10.1848 // *Кореспонденція Якова Головацького в літах 1835-49...*, с. 303.

⁷⁵ ЦДІАЛ, ф. 180, оп. 1, спр. 1, арк. 44.

⁷⁶ Як з'ясував історик Омелян Терлецький, лише в одній Височанській деканальній руській раді головою був селянин. Найчастіше світські особи займали посади заступників голів. Функції секретарів також здебільшого виконували священники (ЛНБ, Ф. Ом. Терлецького, спр. 155 / п. 14, арк. 27).

⁷⁷ ЦДІАЛ, ф. 180, оп. 1, спр. 49, арк. 88.

⁷⁸ Там же, спр. 1, арк. 17.

⁷⁹ Детальніше див.: О. Турій, «Попи і хлопці»: соціальна «доктрина» греко-католицького духовенства і національно-політична мобілізація українського селянства Галичини в середині XIX століття // *Ковчег Науковий збірник із церковної історії*, ч. 3, Львів 2001, с. 296-312.

метою їхньої діяльності повинна бути підтримка і охорона «усіма правими способами» руської народності: «Щоб той намір допровадити до успіху, ми повинні друкувати і розсилати всілякі письма, кореспондувати з чисельними і щораз зростаючими поменшими радами, подавати різні пропозиції і прохання до високих урядів, вмещувати потрібні повідомлення не лише в тутешніх, але й закордонних газетах...»⁸⁰

Особливе значення для поширення ідей Головної Руської Ради серед українського населення мав її друкований орган «*Зоря Галицька*» – перша українська газета, що почала виходити з 15 травня 1848 р. Крім того, з'явилися брошури й відозви різними мовами, а також численні дописи в польських, австрійських і чеських часописах, де з'ясовувалось історичне минуле українського народу, причини його пониженого становища, потреби і перспективи національного розвитку⁸¹.

Важливою акцією з широким міжнародним резонансом стала участь делегації галицьких українців, до складу якої ввійшли Іван Борисікевич – заступник голови Ради, о. Григорій Гинилевич – перемиський крилошанин і Олексій Заклинський – молодий богослов, у роботі Конгресу слов'янських народів у Празі. Цей форум, на думку його організаторів, повинен був виробити принципи взаємодії австрійських слов'ян, щоб забезпечити їхні національні права, протидіяти німецькому централізмові і перетворити імперію Габсбургів у федеративне об'єднання. Галицькі делегації, незважаючи на гострі протиріччя та при сприянні представників інших народів, насамперед – чехів, зуміли домовитись і прийняти спільний документ, в якому передбачалось запровадження української мови в школах і державних установах, утворення спільної національної гвардії для захисту конституційного ладу, зрівняння обрядів і прав духовенства, скликання спільного крайового сейму, який мав вирішити питання про поділ Галичини на два адміністративних округи. Проте ця угода так і не вийшла в життя. 12 червня 1848 р. у зв'язку з повстанням Конгрес слов'янських народів було розпущено⁸².

Якщо у Празі українцям і полякам вдалося досягти бодай якогось компромісу, то у самій Галичині взаємини між ними і, відповідно, їхніми національно-політичними організаціями характеризувалися дедалі більшим посиленням конфронтації. Серед головних площин цього протистояння, на яких і зосередила свою увагу ГРР і які знайшли своє відображення в публікованих тут документах, були вибори до Австрійського райхстагу та парламентарна діяльність руських послів: кампанія за поділ Галичини на дві провінції та об'єднання всіх українських земель Австрійської імперії в один коронний край⁸³; організація загонів руської національної гвардії та добровольчого корпусу руських

⁸⁰ Інститут літератури ім. Т. Шевченка НАН України, відділ рукописів, ф. І. Франка, спр. 3, № 2204.

⁸¹ Детальний перелік і опис цих документів подає: И. Е. Левіцкій, *Галицко-русская библиография XIX-го столѣтія съ узглядненіемъ рускихъ изданій появишихся въ Угорщинѣ и Буковинѣ (1801-1886)*, т. 1, Львів 1888, с. 30-50. Найважливіші з них опубліковано в: М. Malinowski, *Die Kirchen- und Staats-Sitzungen bezüglich des griechisch-katholischen Ritus der Ruthenen in Galizien, Lemberg 1861; Die Revolutionsjahre 1848/49 im Königreich Galizien - Lodomerien (einschließlich Bukowina). Dokumente aus Österreichischer Zeit I* ред. R. Wagner, München 1983.

⁸² Див.: J. Kozik, *Między reakcją a rewolucją...*, с. 56-78.

⁸³ Детальніше ці проблеми розглядаються в: О. Турій, «Українська ідея» в Галичині 1848-1849 рр.: проблема національної та державної самостійності // *Матеріали засідань Історичної та Археологічної комісії НТШ у Львові*, вип. 2 (1995-1997 рр.), Львів 1999, с. 418-433; О. Turij,

стрільців; боротьба за «українізацію» урядових установ і шкіл, розвиток національної освіти і культури; забезпечення духовних потреб і зрівняння в правах греко-католиків із римо-католиками; турбота про піднесення матеріального рівня та захист соціальних інтересів основної маси українського населення – селянства.

Проте головна суперечність, закладена в ідеології та практиці національного руху галицьких русинів з моменту його організаційного оформлення, – намагання забезпечити умови для національного розвитку шляхом лояльності та вірогідданства цісарському тронові й Австрійській монархії, неминуче вела до свого логічного фіналу: відмови влади від підтримки «вірних русинів», допомога яких стала зайвою після придушення революції, та втрати останніми навіть тих мізерних здобутків, що вони досягли на хвилі революційного піднесення. 7 березня 1849 р. цісар Франц-Йосиф I розпустив парламент і проголосив так звану «октройовану» конституцію, датовану 4 березня⁸⁴. Лідери галицьких українців схвально зустріли цісарські розпорядження, бо, як писав у листі до митрополита Григорій (Яхимович): «Небагато можна сподіватись з конституції, укладеної здебільшого безбожними революціоністами, єдиною метою яких мало би бути повалення трону і вівтаря під прекрасним претекстом свободи і рівності»⁸⁵. Правда, ця радість була охмарена тим, що «въ конституційномъ патентѣ не могли сьмо ся дочитати о подѣль нашой Галици на двѣ провинци. Буковина щаслива – не просячи, зостала краємъ короннымъ, а нась нещасныхъ, мимо нашихъ просьбъ, мимо прирѣканій силують въ сполцѣ зъ Ляхами зоставати и наши силы въ неостанной борбѣ теряти»⁸⁶.

При посередництві нового «шефа краю» графа Агенора Голуховського уряд домігся від провідників ГРР відмови від подальшої боротьби за українську автономію, пообіцявши вирішити справу поділу Галичини в майбутньому⁸⁷, та заохочуючи їх зосередитись на культурно-просвітницькій праці⁸⁸. Таким чином, внаслідок зміни політичних обставин та прямої протидії крайової влади, Головна Руська Рада поступово втрачала свої позиції, обмежувала коло своєї діяльності і, зрештою, змушена була 30 червня 1851 р. оголосити

Українсько-польске pogranicze i problem podziału Galicji w połowie XIX wieku // *Sąsiedztwo. Osadnictwo na pograniczu etnicznym polsko-ukraińskim w czasach nowożytnych* / ред. J. Półciwiartek, Rzeszów 1997, с. 110-120.

⁸⁴ *Зоря Галицька* (1849) 9 берез.

⁸⁵ Лист Григорія (Яхимовича) до Михайла (Левницького), 6.03.1849 // *Матеріали до історії...*, с. 344-345.

⁸⁶ Там же, с. LVII. Ще гостріше, щоправда у приватному листі до міністерського радника о. Г. Шашкевича від 30 березня 1849 р., висловився голова Ради крилошанин М. Куземський: «Если засада конституційна: воля народу становить право, - правдива, для чогожъ п. п. мѣнѣстри не хотѣлы уважати на голось цѣлого народа руского? Выдно що мѣнѣстеріумъ съ нами нечестно... собѣ поступило. Якъ потреба була, щобъ ворогамъ заимпонувати, то намъ свѣтили бакн, а ро bidzie, badz zdrow Zydzie!» (Студинський К. Павло Леонтович // *Записки НТШ*, т. 136-137, с. 164).

⁸⁷ Ф. И. Свистун, *Гр. Агеноръ Голуховскій и Галицкая Русь въ 1848-1859 гг.*, Львовъ 1901, с. 6-7.

⁸⁸ Сам Голуховський, який щомісяця відправляв до Відня прохання про розпуск політичної організації галицьких українців, вдавав із себе їх щирого приятеля і просив перемиського владника вплинути на о. Куземського, щоб той «надав Раді кращого спрямування» (В. Łoziński, *Agenor hr. Gołuchowski w pierwszym okresie rządów swoich (1846-1856)*, Lwów 1901, с. 155-157; Лист Григорія (Яхимовича) до М. Куземського, 23.07.1849 // *Матеріали до історії...*, с. 348).

про саморозпуск і реорганізацію в комісію, що мала займатися будівництвом Народного Дому у Львові (с. 214)⁸⁹. А невдовзі після цього цісар Франц-Йосиф оголосив про скасування конституції 4 березня 1849 р., яка так і не ввійшла в життя, і повернення до абсолютистського правління.

Оригінали опублікованих тут протоколів засідань ГРР зберігаються у Львові в Центральному державному історичному архіві України, фонд 180 «Головна Руська Рада, м. Львів», справи 2 і 3: «Протоколи засідань Головної ради за 1848 рік» (140 арк.) та «Протоколи засідань Головної ради за 1849-1851 рік» (76 арк.). Книга кореспонденції – також у цьому фонді, справа 7: «Журнал реєстрації вхідної і вихідної кореспонденції» (53 арк.). Протоколи були виявлені працівниками архіву випадково у фондах 408 (Греко-католицький митрополичий ординаріат) та 451 (Греко-католицька богословська академія) щойно в 1980-1981 рр., описані 1984 р., але лише 1990 р. доступні для дослідників і вперше використані нами у праці над дисертацією «Греко-Католицька Церква в суспільно-політичному житті Галичини, 1848-1867», яка була захищена у 1994 р., та публікація по темі. Важко сказати, чому тексти протоколів не зберігалися разом із масивом інших документів ГРР, які досить добре «дійшли» до наших часів⁹⁰. Принаймні, про них не знали ні давніші дослідники, ні навіть Омелян Терлецький, який останнім ґрунтовно перестудіював усю наявну архівну спадщину руських рад, що зберігалася в колекціях Народного Дому і Національного музею, до її «впорядкування» за радянськими «правилами збереження». Припускаємо, що ці протоколи могли зберігатися в архівах Греко-Католицької Церкви (зокрема серед документації отців Михайла Куземського чи Михайла Малиновського), які після Другої світової війни була «націоналізовані» й, практично, недоступні для дослідників. Ця тема ще потребує ґрунтовнішого з'ясування.

Немає сумніву в автентичності публікованих нами текстів. Це підтверджують стиль і манера писання, наявність двох версій протоколів кількох засідань, писаних одним або двома різними почерками, чисельні виправлення і «типові» помилки, співпадіння почерків у протоколах з іншими відомими документами того самого авторства. Натомість можна сумніватися, чи доступна нам версія була остаточною? Підставою для легітимності такого питання є те, що за статутом кожен протокол попереднього засідання повинен був оголошуватися на наступному зібранні і лише після схвалення Радою з підписами головуєчого і секретаря підшиватися до справи. У переважній більшості опублікованих тут протоколів такі підписи відсутні взагалі, а лише на двох є автограф другого секретаря Теодора Леонтовича⁹¹. Ще одним доказом існування іншої версії протоколів є публікації в «Зорі Галицькій». Вміщені там звіти з окремих засідань мають різночитання з

⁸⁹ ЦДІАЛ, ф. 180, оп. 1, спр. 1, арк. 69-70; *Зоря Галицькая* (1851) 6 серп.; *Вѣстникъ* (1851) 12 лип. ГРР було реорганізовано в комісію з будівництва Народного Дому (ЦДІАЛ, ф. 130, оп. 1, спр. 70, арк. 7-8).

⁹⁰ Про це завбачливо подбали самі члени ГРР. На засіданні 5 серпня 1850 р. голова Ради Куземський вніс пропозицію знищити «непотребні акта», але, на щастя для дослідників, було вирішено «до історії сховати» (с. 137).

⁹¹ Це протоколи 40-го (11 вересня 1848 р., с. 60-61) і 85-го засідання (20 квітня 1849 р., с. 121-122).

опублікованими тут текстами, більше того, вони об'ємніші за обсягом й інформативніші за змістом⁹². Малоімовірно, щоби друкований орган ГРР, яким була «Зоря Галицька», публікував протоколи, не затверджені самою Радою⁹³. Тому можна висловити припущення, що доступні нам тексти є лише попередніми (робочими) варіантами остаточних версій, оригінали яких не збереглися, або, принаймні, поки що невідомі.

Протокол першого зібрання було зачитано вже на другому засіданні (3 травня). Це засвідчує, що засновники Ради завчасно подбали про цю справу і навіть визначили конкретну особу – о. Михайла Малиновського, рукою якого писаний перший протокол (ще до його формального обрання секретарем), і який ніс цю відповідальність аж до кінця існування ГРР. На засіданні 7 липня 1848 р. було вирішено «поставити съ платнею писара при Радѣ» (с. 40)⁹⁴. Правдоподібно, що на нього було покладено обов'язок вести стенограму, на основі якої секретар готував свою версію протоколу. Вже із засідань 10 і 14 липня того ж року маємо по дві версії записів різними особами, тоді як два тексти протоколу попереднього засідання були написані о. Малиновським (с. 38-46).

Регулярні згадки про перечитання протоколу є лише в текстах перших семи засідань. Натомість далі ця інформація подається лише у тих версіях, які були писані іншими особами, хоча сама практика, очевидно, зберігалася. Обов'язок готувати остаточний текст залишався за першим секретарем, оскільки за його відсутності протокол попереднього засідання не зачитувався, а читання переносилось на наступний раз. Крім того, навіть протоколи тих засідань, коли о. Малиновський був відсутній, а записи вів хтось інший, також були ним переписані пізніше.

Хронологічно опубліковані тут протоколи охоплюють період від 2 травня 1848 р. до 27 травня 1851 р., хоча мають кілька пропусків, про які скажемо далі. Книга кореспонденції обіймає увесь період існування ГРР і не має прогалин⁹⁵. Всього виявлено записи обговорень із 99 засідань, з них за 1848 р. – 63⁹⁶, 1849 р. – 30 повних і уривок

⁹² Згідно зі статутом, протокол повинен був «тільки внесення, постановлення й важнѣйши пригоди збраня обіймати» (*Зоря Галицька* (1848) 15 трав.).

⁹³ Принаймні після того, коли на вимогу о. Куземського 1 червня 1849 р. було ухвалено «абы протокуль засѣданія Ради печаталася за оудобрєніємъ предсѣдательства Ради и яко одѣ Ради» (с. 126). І хоча звіти про засідання Ради нарешті й справді почали регулярно з'являтися в «*Зорі Галицькій*», їхні публіковані версії й надалі різнилися від збережених рукописів.

⁹⁴ Ймовірно, що ним став Омелян Ланикевич, якого пізніше було затверджено помічником другого секретаря на прохання самого Леонтовича (див. протокол від 9 березня 1849 р., с. 116). І вже від наступного засідання 16 березня він починає вести записи в книзі кореспонденції (с. 189). Його почерк і манера писання в обидвох випадках співпадають. Тією ж особою написані другі варіанти протоколів 41-46 і 48 засідань (с. 62-63, 64-65, 66, 68-69, 71-72, 73-75, 77-78).

⁹⁵ Від початку діяльності ГРР цю книгу вів другий секретар Т. Леонтович, із 16 березня 1849 р. до 5 серпня 1850 р. включно – О. Ланикевич (деякі записи зроблено також рукою о. М. Куземського), а з 15 серпня того ж року і до кінця – голова Ради Куземський.

⁹⁶ В оригіналі останній протокол за 1848 рік має порядковий номер 64. Тексти 21-го і 22-го протоколів ідентичні за змістом, що дозволяє припустити, що помилки в нумерації допустився сам секретар Ради о. М. Малиновський, проставивши (можливо, після особистої відсутності) різні сигнатури під двома різними версіями протоколу того самого засідання 7 липня 1848 р. Це підтверджує і помилкова дата «28 Юн. / 10 Юлія», проставлена не як звично на початку, а в кінці 21-го протоколу, яка взагалі відноситься аж до 23-го засідання (с. 38-40). Ця ж плутанина

одного, 1850 р. – 3, 1851 р. – 2 протоколи⁹⁷. Перебіг кількох засідань відображено у двох версіях записів (21/22, 23, 24, 41–46, 48, 53, 62, 85). У нашому збірнику подаються обидва варіанти, оскільки їх співставлення дозволяє простежити логіку та механізми редагування текстів. Датування перших 27 протоколів велось за новим і старим стилем⁹⁸. Використовувалися народні та іншомовні назви місяців (кивень, студень, паздерник, брюмер, новембрис). Перші 7 протоколів фіксують навіть години засідань. Як правило, це було о 6-й після обіду, а в зимовий період – на 1-2 години раніше.

В усіх недатованих і нумерованих протоколах вдалося встановити дату на підставі відомостей про періодичність засідань, що містяться у самих протоколах, книзі кореспонденції та згадках і публікаціях у «*Зорі Галицькій*». Зокрема в часописі наприкінці червня – на початку липня 1848 р. було вміщено короткий нарис про перебіг перших восьми засідань «О дѣланю Головної Рады Рускои во Львовѣ»⁹⁹. Хоча автором було анонсовано, що «тягъ дальшій наступить», черговий опис засідань ГРР з'явився аж 28 листопада того ж року, коли в газеті було опубліковано поширений протокол 53-го засідання. Але до кінця року більше подібних публікацій не з'являлося. 21 лютого 1849 р. було оприлюднено перебіг 76-го засідання від 16 лютого, і лише наприкінці травня того ж року «*Зоря Галицька*» розпочала регулярну публікацію поширених протоколів поодиноких засідань, включаючи до них навіть інформацію з таємних нарад¹⁰⁰.

Тексти, опубліковані в цьому збірнику, подавалися за правилами видання історичних документів. При цьому виникали певні труднощі, пов'язані з ненормативним характером української писемної мови того часу. Надзвичайно різноманітними є способи передачі голосних і йотованих звуків. Широко застосовувались окремі латинські й грецькі літери. Всі ці особливості оригінального правопису та пунктуації збережено. Крім того, нерідко

в датах є і в оригіналі книги кореспонденції, де між 7 і 14 липнем взагалі не вказано про жодне засідання, і виглядає так, що документ, відправлений Бродівською руською радою 8 липня, днем раніше вже мав би розглядатися у Львові (с. 149). Тим не менше, помилкова нумерація не була виправлена і закріпилася в документації.

⁹⁷ До архівної справи помилково долучено три протоколи комісії, що займалася спорудженням Народного Дому (спр. 3, арк. 51–53 зв.), яких ми тут не публікуємо.

⁹⁸ У публікації джерельних матеріалів подвійне датування збережено, натомість у текстах і примітках редактора та упорядників усі дати наведено за григоріанським календарем.

⁹⁹ *Зоря Галицька* (1848) 27 черв.

¹⁰⁰ Див.: *Зоря Галицька* (1849) 23 трав. (89-е засід.); 30 трав. (90-е засід.); 6 черв. (91-е засід.); 13 черв. (92-е засід., яке помилково вказане ще раз як 91-е); 20 черв. (93-е засід.); 27 черв. (94-е засід.); 29 черв. (95-е засід.); 18 лип. (96-е засід. від 13 липня); 25 лип. (97-е засід. від 20 липня); 1 серп. (98-е засід. від 27 лип.); 22 серп. (99-е засід. від 16 серпня); 29 серп. (100-е засід. від 23 серпня); 19 верес. (101-е засід. від 14 вересня); 24 жовт. (102-е засід. від 11 жовтня); 7 лист. (103-е засід. від 2 листопада); 21 лист. (104-е засід. від 16 листопада); 5 груд. (105-е засід. від 26 листопада); 19 груд. (106-е засід. від 10 грудня). У 1850 році часопис оприлюднив протоколи 107-го (*Зоря Галицька* (1850) 2 січ.) і 108-го засідань (там же, 20 лют.), які відбулися відповідно 28 листопада 1849 р. і 8 лютого 1850 р. Перебіг подальших засідань цього й наступного року (як і в протоколах, див. с. 133–139) публікувався без зазначення їхніх порядкових номерів, напевно через нерегулярність: 20 квітня (*Зоря Галицька* (1850) 8 трав.), 23 травня (там же, 12 черв.), 5 серпня (там же, 14 серп.), 3 січня 1851 р. (там же (1851) 11 січ.), 29 січня (там же, 24 лютого), 28 лют. (там же, 8 бер.), 30 червня (там же, 9 лип.).

вживалася церковнослов'янська, німецька (т. зв. «готичне» письмо), латинська і польська мови. Переклад цих фрагментів подано у примітках. Характерною є й велика кількість «українізованих» чужомовних запозичень та відсутніх у сучасному слововжитку термінів. Тому до видання додається великий словник рідковживаних та іншомовних слів.

Значна частина текстів має численні виправлення в оригіналі. Всі вони, за винятком описок, обумовлені в підрядкових примітках. У протоколах та, особливо, в книзі кореспонденції часто зустрічаються різноманітні скорочення. Найтипівіші з них збережено і подано в окремому списку скорочень. Ті ж, що траплялися зрідка, розкрито в квадратних дужках безпосередньо у тексті. Таким самим чином позначені й інші редакційні вставки.

Цікаву інформацію дають додаткові написи на зворотах та полях, які також винесено у примітки. Без зазначення виправлень вносились корективи у випадку явних механічних помилок (неузгодження закінчень, написання власних назв із малої літери). Разом з тим свідомо залишалися багато граматично неправильних, народних та перекручених слів і виразів (громада Синевидська Вижнього «жалуєся, що дідич видирає корчики на ей полях», «безименний присилає безумнии стихи на Раду нашу» тощо), оскільки ці матеріали є вартісним джерелом з історії формування української літературної мови, передають сверідний лінгвістичний колорит Галичини XIX ст.

Велика літера замінювалася малою в більшості іменників (посади, місцеві установи, титули і звертання, крім вищих посадових осіб держави чи Церкви, адміністративно-територіальні визначення). Мала літера змінювалася на велику в географічних назвах, назві Головної Руської Ради, центральних установ. Написання з великої літери збережено для назв місяців та архівних номерів чи шифрів діловодства. Назви газет та журналів, літературних творів подаються за сучасними правилами – в лапках і з великої літери. У публікації тексту книги кореспонденції забрано крапки та інші розділові знаки наприкінці кожного запису в окремій графі, оскільки в самому оригіналі вони проставлені дуже хаотично, а їх відсутність не впливає на розуміння тексту.

Серед протоколів, як уже згадувалось, є також кілька списків учасників, розшифрування яких, з огляду на складну палеографію, викликало особливі труднощі та забрало багато часу. Всі версії написання імен та прізвищ, а також біографічні дані про поодиноких осіб, якщо їх вдалося віднайти, вміщено в іменному покажчику. Оскільки відмінності написання окремих імен та прізвищ були дуже великими, курсивом подаються ті варіанти, які встановлено на основі офіційних церковних та державних шематизмів і довідкової літератури. Всі титули і посади подаються на час утворення ГРР, а про зміни в кар'єрі зазначено лише тоді, коли вони відбулися до серпня 1851 р. Тільки про визначних осіб додано ширшу інформацію. Географічний покажчик включає не лише інформацію про всі згадані в текстах географічні назви, але й про адміністративно-територіальні одиниці, інституції та особи, пов'язані з ними. Зокрема, в окремі підрубрики біля основного терміна виділено територіальні округи, єпархії, деканати та місцеві руські ради. Натомість згадки про парафії, громади, домінії (та їхніх представників: священників, дяків, селян, мандаторів, дідичів тощо) наведено біля відповідних населених пунктів.

Вихід у світ цієї книжки став можливим завдяки самовідданим зусиллям багатьох людей. Насамперед щира подяка за добру співпрацю і терпеливе очікування її появи належить упорядникам – Уляні Кришталович та Іванові Сварнику. Вони упродовж кількох

місяців ретельної і клопіткої праці зуміли відчитати і зробити комп'ютерний набір джерельних текстів, супроводжуючи їх детальними археографічними примітками, уклали початкові версії покажчиків, словника і списку скорочень. Велику допомогу при з'ясуванні змісту іншомовних фрагментів надали гімназійний професор-емерит Едвард Келлер (Грац, Австрія) та уже покійний колишній директор архіву Орест Мацюк, який усіляко сприяв реалізації цього проекту.

Сама ідея видання документів виникла ще під час навчання в аспірантурі Львівського державного університету ім. Івана Франка та роботи над кандидатською дисертацією (у 1989-1992 рр.) під керівництвом проф. Степана Макарчука, якому я вдячний за скерування моїх наукових зацікавлень на дослідження періоду «Весни народів» у Галичині. Директорів Інституту історичних досліджень цього ж університету Ярославів Грицаку належить подяка за ту творчу, інспіруючу для наукового пошуку атмосферу та новаторство у дослідженні процесів націотворення, які панували в Інституті під час моєї праці. Матеріали дослідницького проекту ПД «Українське національне відродження в Галичині ХІХ – початку ХХ ст.: порівняльний аналіз соціального складу патріотичних груп» використано для уточнення біографічних даних про багатьох діячів національного руху у цьому виданні. У зв'язку з цим із вдячністю хочу згадати ще одного учасника цього проекту – Ярослава Глистяка, який спричинився до остаточного укладення іменного покажчика та звірів архівні тексти із публікаціями в «*Зорі Галицькій*».

Невідомо, як довго ідея видання документів Головної Руської Ради залишалася б лише ідеєю, якби не велика особиста заангажованість у її реалізації та дружня підтримка головного редактора незалежного культурологічного часопису «*І*» Тараса Возняка. На одному із організованих за його ініціативою «галицьких семінарів» у 1997 р. вперше й відбулася розмова про публікацію збірника, яка започаткувала практичну співпрацю його авторів, коли перспективи фінансового забезпечення видання були дуже непевними. Саме таку підтримку у підготовці текстів до друку надав Канадський Інститут Українських Студій Альбертського університету (з Архівного вічного фонду ім. Стефанії Букачевської-Пастушенко), а публікацію тиражу уможливив грант Міжнародного фонду «Відродження», за що складаємо нашим добродійцям сердечну подяку.

Щиро вдячний хочу висловити ректорові Українського Католицького Університету та директорів-засновників Інституту Історії Церкви о. Борисові Гудзяку за сприяння у праці, а також усім співробітникам Інституту, які спричинилися до появи цієї публікації: здійснили редагування передмови і коректуру текстів (Галина Ференц) та вчитали макет книжки (Оксана Гудзяк, Олеся Захарчишин, Марина Качинська, Ігор Скочиляс). Великою допомогою у праці над збірником завдячую своїй дружині Світлані та синові Юрію. Технічну редакцію виконав Юрій Королишин, а художнє оформлення і публікацію видання забезпечила друкарня Отців Василіян, за що також складаю подяку на ім'я о. Теодозія Янківа та Мар'яна Лозинського.

Усім, кого не згадано поіменно, але хто своїми молитвами, порадами, критичними зауваженнями допомагав на різних етапах праці, щирозадушно дякую!

15 грудня 2002 р. Б.

Олег Турій